

Müller László:

Iskolánk névadója: Temesvári Pelbárt (1435? - 1504. január 22.)

Nemrég elém került egy levél a tanári szoba asztalán, s rajta e talányos rövidítésű címzés: „Temesvári P. Ferences Gimnázium, Esztergom”.

Az évfordulóra készülő hangulatban másoknak is feltűnt a levél. Hallottam, hogy érkezett már „Temesvári Pál” címzésű is...

Sokak számára ismeretlen tehát ezen ódon hangzású név viselője. Ha az idegenből levelező elvétí a címzést, bocsánatos tájékozatlanság. Ám mi, az itt tanító, tanuló kései utódok vajon tudjuk-e, ki volt ő, akinek nevét nem tévesztjük el.

A jó félezer évvel ezelőtti időpontot jelentő születési évszám mögött ott a kérdőjel, mint ahogy bennünk is ott lehet a bizonytalanság, ha válaszolni akarunk a fölített kérdésre. Hiszen a Temesvári Pelbártról ránk maradt töredékes adatok (néhány évszám, helységnév), a latin nyelvű munkák mára nehezen adhatnak hírt az emberről, a szerzetesről, a tudós tanítóról, a híres szónokról.

Származásáról, családjáról, szülőhelyéről semmi bizonyosat nem tudunk. A középkori névadási gyakorlat ugyanis mindig a szülőhelyet vagy a közelében fekvő nagyobb várost jelöli meg - innen a Temesvári név.

Keresztneve állítólag Paulus (Pál) volt, s rendi neveként használta a „Pelbartus”-t; apját „Ladislau”-nak (László) hívták. Első pontosabb adatunk 1458-ból való, Krakkóból, ahol már ferences szerzetesként a „Pelbartus Ladislai de Temeswar” néven az egyetem diákja. 1463-ban huszonnégy társa közül ötödikként szerezte meg a borostyánkoszorús (Baccalaureatusi) fokozatot.

Tanulmányai befejeztével hosszú időre eltűnik az utókor szemei elől, majd húsz esztendőn keresztül semmi adat nem maradt utána. Csupán az 1481 és 1483 között megírt első művének bevezetőjéből következtethetünk arra, hogy őt is elérte az 1479-1481 között dúló pestisjárvány. A végveszélybe került beteg Szűz Máriához fohászzkodó buzgó imádságainak köszönhetően azonban megmenekült. Az isteni kegyelem csodáját önmagán megtapasztaló nagy tudományú szerzetes ekkor úgy véli, hogy hálaadása jeléül nyilvánosan kell sáfárkodnia a rábizott talentumokkal, és „A Boldogságos Szűz Mária Csillagkoszorúja” (Stellarium Coronae Benedictae Mariae Virginis) címmel tizenkét kötetes beszédgyűjteményt írt.

A „Stellarium” nem kész beszédek, hanem „csupán” beszédmintákat tartalmaz. A szerző célja egyrészt gyakorlati: a középkori „ars praedicandi” műfajának e viszonylag kései, ám annál gazdagabb alkotásával segíteni kívánja a ferences papságot, hogy a latin szövegminták alapján akár anyanyelven is elhangozhassanak a prédikációk. Másrészt igyekszik közel hozni mind a prédikáló papsághoz, mind a hívekhez a keleti és nyugati egyházban egyaránt régóta elterjedt nálunk is nagy hagyományokkal rendelkező Szűz Mária-kultuszt. Ugyanakkor nemcsak e téma, hanem a műfaj is a középkori Európa szellemi vérkeringéséhez kapcsolta Pelbártot és művét.

Hiszen ekkorra a pap, mint Isten igéjének hirdetője, elsőrendű fontosságú személy a keresztény közösségben, megkülönböztetett tisztelet jár neki, de a vele szemben támasztott erkölcsi követelmények is magasak. S ahogy az egyes prédikációelvek kikötötték, hogy például halálos bűn állapotában ne lépjen a pap a szószékre, úgy növekedett meg az a prédikátori felelősség is, hogy mit lehet és mit nem szabad elmondani bizonyos összetételű gyülekezet előtt. Előfordult ugyanis - egy XV. századi megjegyzés szerint -, hogy a hallgatóság „leszólta” a papot, ha nem úgy beszélt, ahogy elvárták azt tőle. Sőt egyes gőgösök még azt is a szemére vetették, hogy ők is tudják vagy elolvashatják mindazt, amit a pap a templomban mond.

A középkorban ugyanis háromféle beszédtypust különböztettek meg: 1. a „köznépnek” szólót, amely a vasárnapi evangéliumot betű szerint, „ad litteram” magyarázta; 2. a már bizonyos előismeretet igénylő beszédek, amelyek a Biblia egy-egy mondatát fejtegették; 3. a legműveltebbeknek szóló, úgynevezett „subtilis narratio”-kat.

Nagy felelősséget jelentett tehát, hogy mikor melyik beszédtypushoz fordult a prédikáló pap. A választás megkönnyítésére jelentek meg Európa-szerte - főként az egyes egyetemek teológiai fakultásai révén - a különböző beszédgyűjtemények. Ezek magyarországi terjesztői - csakúgy, mint máshol - elsősorban a kolduló rendek hitszónokai voltak.

Az első hazai prédikációs könyv, amelyet Temesvári Pelbárt is ismerhetett, a XIV. század első negyedéből származó, úgynevezett „Pécsi egyetemi beszédgyűjtemény” lehetett. Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy a magyar irodalomtörténet egyik legnagyobb beszédgyűjteménye az obszerváns ferences Temevári Pelbárt nevéhez fűződik.

A „Stellarium” befejezésének időpontjában ő a budai rendház lektora, s ebbéli minőségében teológiát tanít fiatalabb rendtársainak. Adatunk van arról is, hogy vele egyidőben, 1483 és 1485 között az esztergomi rendházban egy bizonyos Szentmihályi Mihály (Michael de Sancto Nicolao) szintén rendszeres teológiai oktatással foglalkozott.

Ezen tények ismeretében többé már nem feltételezés, hogy Magyarországon megindult a rendszeres iskolai oktatás - persze rendi kereteken belül -, melynek célja az alapvető teológiai alapismeretek átadásán túl főként prédikátorok és gyóntatók képzése volt. Tehát a „Stellarium” megírása egyaránt válasz a renden belüli tanítási igényekre, illetve a renden kívüli, a társadalomban megfogalmazódó szükségletekre is. E vélekedésünket támasztja alá, hogy alig hat év múlva, 1489-ben Pelbárt belefog második prédikációgyűjteményének: a „Pomerium”-nak („Gyümölcsös kert”) megírásába. Tíz hosszú esztendeig dolgozott nagyszabású, háromkötetes munkáján, amelynek címéhez a következő magyarázatot fűzte az első kötet nyitófejezetében:

„... miképpen a gyümölcsösben különböző nemű termő fák és sokféle prédikációk, a tudománynak sokszínű virágai és az isteni titoknak üdvösséges gyümölcssei találhatóak...”
(Horváth Cyrill fordítása)

A „Pomerium” összesen 542 beszédmintát tartalmaz külön kötetekbe rendszerezve a szentekről, az állandó ünnepekről és a vasárnapi evangéliumokról, valamint a nagybőjti időszakra való prédikációkat. A szerző célja ugyanaz, mint a „Stellarium” megírásának idején. Egyrészt minél változatosabbá, „vonzóbbá” tenni az igehirdetést. Ezért az egyes ünnepekhez több beszédminta tartozik, hogy ne kelljen minden évben ugyanazt a prédikációt elmondani. Másrészt továbbra is fontosnak tartja Pelbárt, hogy az egyszerű hívők is megérthessék a beszédeket. Ezért - bár e művét is latinul írja - szándékosan egyszerű latinsággal szól, és jó néhány magyar szót is „bennefejejt” a szövegekben, mint például: suba, gyanta, komló, trufa (tréfa). Mindezek mellett többször külön is hangoztatja, hogy beszédeit az „egyszerű népnek” (simplex populus) szánta.

A teljes odafordulást kívánó zavartalan alkotómunkát még a budai rendház gazdag könyvtárának csendjében sem találhatta meg mindig Temesvári Pelbárt. Nemcsak a tanítás feladata hívta el az íróállvány mögül, de a rendi kötelességteljesítés is megakaszthatta az írásban. 1494 és 1497 között például ő töltötte be az esztergomi szerzetesközösség házfőnöki tisztét is. Budára való visszakerülése után már haláláig nem hagyta el tartósan a rendházat, s csak az írásnak szentelhette hátralévő hét esztendejét. Korával dacoló fantasztikus munkabírása, hatalmas műveltsége új vállalkozásra serkentették. Ezért a „Pomerium” befejezése után szinte semmit sem pihenve vágott bele élete utolsó, s talán legnagyobb művébe, amely „Az isteni tudománynak aranyos rózsakoszorúja” (Aureum Rosarium Theologiae) címet viseli.

A „Rosarium” nem beszédvázlat-gyűjtemény, hanem egy mindent magába foglaló tudományos szintézis, olyasféle összegző enciklopédia, mint Petrus Lombardus Négyeskönyve volt. A négy kötetre tervezett vállalkozásnak határt csupán önnön testi gyöngesége, kimerültsége szabhatott. Mindvégig töretlen lendülettel dolgozott, következetesen érvényesítve a műve bevezetőjében leírtakat:

„Az aranyról, az isteni tudomány aranyos rózsakoszorújának nevezett munka megírásához fogtam hozzá, hogy mind az ábécé sorrendjének, mind pedig a munka nevének alkalmasabban megfeleljek. Amint ugyanis a föld elrejtett erezeteiből kiragyogó értékes aranyércet a tűz olvasztja össze, éppen úgy e munka folyamán a teológiai bölcsesség mélységeiben rejtőző finom kérdéseket s megoldásokat a szent doktorok, gondos elmélyedés után, a szeretet lángjaival, a lelkek üdvözülésének buzgalomával rakják egybe. Mivel azonban, amint Hippokratész Aforizmaiban mondja: a művészet örök, az élet rövid, ezért munkámmal rövidsége törekszem - amennyire ez az eljárásom az anyagnak s a tanításnak mind megértésére, mind hasznára válik...” (Brisits Frigyes fordítása)

1500. december 24-én ért az első könyv végére, 1503 tavaszán a másodikkal és a harmadikkal is kész volt már, s 1504. január 22-én úgy érte a halál, hogy csupán a negyedik könyv maradt torzóban. Ezt rendtársa: Laskai Osvát fejezte be.

Temesvári Pelbárt életét és munkáit a rendi tanítás szolgálatába állította, hiszen ő és kortársai műveltségük alapját még e renden kívül szerezték meg. Könyveit tankönyvnek szánta. Nem véletlen, hogy az iskolázáson alapuló és főleg a prédikációban jeleskedő obszerváns irodalom az 1480-as évektől 1510-ig élte virágkorát. Ez a virágzás Pelbárt fáradozásai nélkül nem jöhetett volna létre. Sikere egyértelmű, népszerűsége, olvasottsága kortársai körében óriási. Műveit - főként a „Stellariumot” és a „Pomeriumot” - első németországi megjelenésük (1498) után folyamatosan kinyomtatták. S bár Magyarországon e korban szinte alig volt nyomda, 1526-ig

mégis húsz alkalommal bocsátották közre írásait. Népszerűségük csupán a török és a reformáció terjeszkedésének következtében lanyhult.

Irodalomtörténeti jelentőségük sem lebecsülendő, hiszen késő középkori beszédirodalmuk legalább háromnegyed része Temesvári Pelbárt munkáinak fordítása és átdolgozása. Hatását növeli, hogy míg mintáiban, forrásaiban a középkori skolasztika legjelesebbjeihez ragaszkodott (például a már említett Petrus Lombardus, Albertus Magnus, Joannes Duns Scotus, Petrus Comestor), addig stílusában, szépirodalmi igényű betétekkel tarkított traktátusaiban egyértelműen megmutatkozik, hogy „kora gyermeke” volt ő is: nem tudta kivonni magát a XV. századi reneszánsz befolyása alól. Természetírásai, vagy a reneszánsz nőideáljához alkalmazkodó Szűz Mária-portréja (a „Stellariumban”), beépültek a magyar nyelvű szépirodalmi hagyományba. Előfutára lett - furcsamód - a hazai reneszánsz költészet képábrázolásainak, sőt, egyes frázisai kimutathatók Zrínyi Miklós és Csokonai Vitéz Mihály műveiben is.

Mégis, rendtársai (a magyarországi obszerváns ferencesek rendtörténetét tartalmazó krónikában fellelhető epitaphiuma szerint) úgy emlékeztek meg Temesvári Pelbártról, hogy az elhunyt még életében megkapta a „híres szónok” megtisztelő címet. Ugyanakkor tisztán látták meghalt társuk talán legfőbb érdemét is, hiszen a sírversben a megnevezés helyén „csupán” egy üres névetimológia olvasható: „Pelbartus: plebis ars”. Vagyis a prédikátor a „népet tanította”.

Az életpálya ezen üzenete máig ható, friss és örök érvényű. S ha nem akarunk megfelekezni iskolánk névadójáról, nekünk is hasonló szellemben kell cselekednünk: tanítani, a lehető legigényesebben.

Dr. Prokopp Mária:

Az esztergomi ferences templom

Esztergom volt a ferencesek első magyarországi kolostora még Szent Ferenc életében. 1232-ben már Esztergom központtal alakult az önálló magyar rendtartomány Szűz Mária tiszteletére. IV. Béla király (1235-1270), Szent Erzsébet bátyja, segítette az esztergomi templom és kolostor nagyszabású művészi kialakítását. A törökök ezt 1543-1683 között romhalmazzá tették. A mai templom hajója a romokra épült 1700-1717 között. A szentély 1754-1757-ben épült Lucas de Schram (1702-1765) terve szerint.

A templom homlokzata korabarrok stílusú, ahol még a sík felületek és az egyenes vonalú párkányok uralkodnak. A barokk művészet nagy egységre való törekvését a homlokzat két felső szintjét összefogó falpillérek jelzik. A homlokzat szobrai: Szent Ferenc, Szent Anna és Szent Antal, fülkéjükkel együtt még a fal síkjába simulnak, csak a kapu feletti két kis angyalka áll szabadon a ferences jelvényt tartva.

A templombelsőben a tágas, magas főhajót 3-3 oldalkápolna kíséri, amelyek a főhajóval csaknem azonos magasságúak. Hevederívekkel kapcsolódnak a főhajó csehsüveg boltszakaszaihoz. A mély és széles orgonakarzat alatti tér után a 3-3 mellékoltárpár egyre díszesebb, egyre mozgalmasabb, s így vezeti a belépőt a főoltár hatalmas oltárfalán megjelenő mennyei vízióhoz. Az első barokk oltárpár a bejárat felőli baldachinos oltárfalán a dinamikus megtört párkányzatot egy-egy oszlop és félpillér tartja. Középen a két oldalra félrehúzott faragott ezüstfüggöny keretezi az oltárképet. A baloldali kép sárkányölő Szent Györgyöt ábrázolja, az oromkép Szent Flóriánt, a tűzvész és árvíz elleni segítő szentet jeleníti meg, aki mint keresztény római katona 304-ben szenvedett vértanúságot a mai Ausztriában. A jobb oldali oltár képe a Tisztító tűzben szenvedő lelkekért való imát kéri a hívőtől. Felette a ferences Kapisztrán Szent Jánost (+1456) ábrázolja a kereszties vitézek zászlajával, a nándorfehérvári csatamező előterében. A déli harangszó az ő nagy hitének és bátorságának is bizonyossága. A következő oltárpárt csavart oszlopok szegélyezik. A szegmentíves timpanon felett is csavart oszlopok kísérik az orommezőt, amely bal oldalt Szent József halálát ábrázolja, és jobb oldalt

id. Szent Jakab apostolt. Felettük szobor zárja az oltárt: bal oldalt a Szeplőtelen Fogantatás egy-egy angyallal, jobb oldalt Szent Flórián (+304) a kereszténnyé lett római százados a tüzet oltja. A 3. oltárpár a diadalív előtt áll. A baloldalt a címer szerint az országos méltóságot viselő esztergomi polgár, Terstyánszky János alnádor állíttatta, akinek palotája templomunkkal szemközt, a Bottyán János u. 3. alatt ma is látható. Az oltár két oldalán az ő és fia védőszentjei állnak: evangélista Szent János és Szent József. A Jézus Szíve képet 1883-ban helyezték a korábbi Szent Ferenc stigmációját ábrázoló kép helyére. Az oromzaton a Mennyei Királynője jelenik meg az ég felhőiben, angyalok között.

A jobb oldali oltáron a passauai Segítő Szűz Mária kegyképét látjuk. A kép felett az esztergomi Feichtinger család címere. A gazdag vaskereskedő háza a Széchenyi tér 15. sz. alatt állt. Az oltár két szélén Keresztelő Szent János és ifj. Jakab apostol szobra. Az oromzatról az Atyaisten tekint le a mennyei dicsőségből.

A főoltáron, az oltáraszattal fölött két ezüstruhás angyal imádja Jézust a t a b e r n á k u l u m b a n . Mögötte a boltozatig érő hatalmas oltárfal közép-pontjában Schran Lukács Szent Annát ábrázolja, amint a mellette álló, fény-sugarakkal övezett Máriát tanítja. Mária felfelé tekint, s látja a mennyei dicsőséget, az angyalok örömét. Jobb oldalt a képen Szent Joachim az

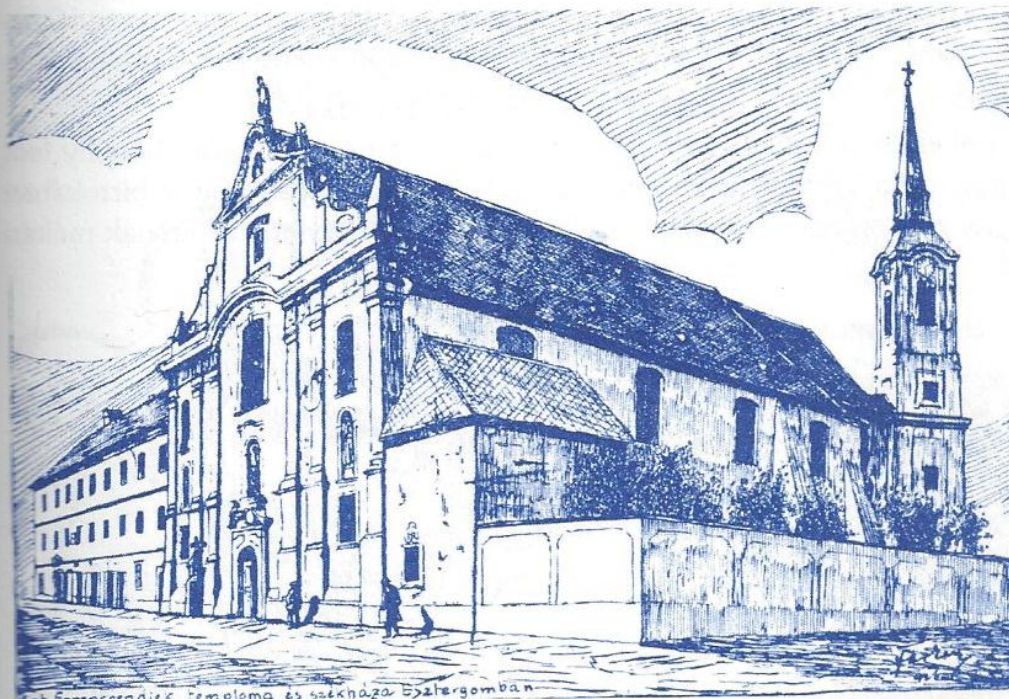
Írás fölé hajol. Az oltárkép felett az IHS-Krisztus monogramot díszes aranyozott keret övezi. Az orommezőben a háromszögbe foglalt Isten-szem a Szentháromságot jelképezi. Körülötte az ezüst felhőkön a hét kerubfej a Szentlélek hét ajándékára utal. Az oltárfalat a ferences jelvény zárja le. A szép barokk szószék a díszes hangvetővel a hajó közepén emelkedik, csúcsán Szent Antal, a híres prédikátor szobra áll.

A lorettói kápolna a bejáratától jobbra nyílik szép barokk kovácsoltvas ajtóval. 1722-ben építette Kukländer Ferenc labanc várparancsnok felesége, báró Trückl Katalin, aki a kápolna kriptájában van eltemetve. Címere a kápolna utcai homlokzatán látható. A padok 1827-ből valók. A keresztút képeit 1846-ban Simon Ferenc festette.

1883-ban állították fel a lourdes-i Mária-oltárt. 1886-ban épült a mai torony. 1914-ben vásárolták a Szent Ferenc és Szent Antal tiroli faragású szoborcsoportokat és helyezték el a középső mellékoltárokon. Ekkor állítják fel a Szenvedő Jézus oltárt is. 1926-ban ajándékozta a Szent József-szobrot a templomnak dr. Sántha József. 1928-ban állíttatta a Lisieux-i Szent Teréz oltárt Palkovits Miklós. 1954-ben készült a kórus feletti színes üvegablak, amely Árkayné Sztéhló Lili tervezésében Mária mennybevitelét ábrázolja. 1967-ben készült a szentély új liturgikus tere P. Kákonyi Asztrik terve szerint.

A IV. Béla-emléktábla avatása kapcsán...

Szent Ferencz-rendi társház és templom

TUSRAJZ 1926-BÓL

A főgimnáziummal szemben, homlokzatával a Bottyán-utcára néz a Szent Ferencz-rendi társház. Két emeletes, dísztelen komor épülettömb, mely a mellette lévő templommal egybeépülve, az utcának fél oldalát foglalja el.

A Szent Ferencz-rend Esztergomban IV. Béla idejében jött, illetőleg az telepítette

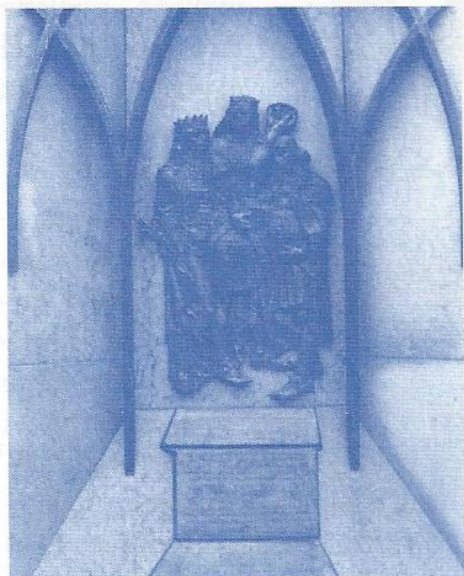
ide őket. A rendet akkor a Fratres Minoresek, a mostani szerzet ősei alkották. A kolostort és a templomot - Bél Mátyás szerint - IV. Béla építtette a Segítő Boldogasszony tiszteletére. IV. Béla úgy intézkedett, hogy családja és ő a templom sírboltjában találnak holtuk után nyugalomra. Nejét, Máriát, aki Elek görög császár leánya volt, továbbá fiát, Béla herceget el is temettette oda, és őt is oda helyezték nyugalomra, ámde nem sokáig pihenhetett, mert Fülöp primás, jóllehet a barátok elleneztek, a várbeli templom sírboltjába vitette át. A szerzet, mely minden jogát-javát IV. Bélának köszönhetette, nem tűrte a primás önkényét és egészen a pápáig vitte panaszát. A pápa helyet is adott a szerzet panaszának és megparancsolta a primásnak, hogy a királyi hamvakat a szerzetnek adja vissza. Ez meg is történt s a hálás szerzet átszállította IV. Béla tetemeit eredeti helyükre. A kolostor és a templom a török hódoltság kezdetén elpusztult. Anyagából a győztes ellenség a várfalakat erősítette meg. A kolostor és a templom mai helyén, mely valószínűleg a réginek helye, a város hatóságának köszönheti létét. A város ugyanis 1697-ben a tanács útján meghívta a Mária tartománybeli Szent Ferencz-rendieket, a részükre 36 öl széles és 57 öl hosszú telket adományozott. Számos forrásból gyűjtött pénzen épült aztán fel a kolostor és a templom, a fenntartásukra Széchenyi György érsek 20 000 rajnai forintból álló alapítvánnyal gondoskodott. Érdekes, hogy a városi hatóságot az ösztönözte a szerzet meghívására, hogy 1697-ben a város területén csak egyetlen plébánia volt s ez is a Vízivároson, pedig éjjelente rendes kapukkal lévén elzárva, a plébános a betegekhez alig jöhetett ki és az őt hívó küldöttek nem jöhettek hozzá.

A mostani Szent Ferencz-rendi templom alapkövét 1700-ban tették le, de az építést a kuruczlabancz idők mozgalmái megakadályozták s csak 1717-ben fejezték be. A kolostor építése még nehezebben ment, annyira, hogy csak 1755-ben jutott teljes befejezéshez. A kolostor, mely ere-

detileg egy emeletre épült, az 1870-es évek elején egy emelettel bővült. A második emeletet a vallás- és közoktatásügyi kormány Trefort Ágoston minisztersége idejében építtette oly céllal, hogy abban a boszniai származású növendék-szerzetesek képeztessenek. Bosnyák fráterekkel be is népesült az új emelet, azonban 1878-ban Bosznia-Hercegovina okkupációjának elhatározása idejében, egy éjjel teljesen kiürült. A hazájuk veszedelmét megsejtő növendékpapok ugyanis mind elillantak, s hazájuk szabadságáért hegyeik között ellenségeink sorába állottak.

E helyütt még meg kell említenünk, hogy IV. Béla sírjának hollétét ez idő szerint homály fedi ugyan, de az Esztergomvidéki Történelmi és Régészeti Társaság már olyan adatok birtokában van, amelyek segítségével és megfelelő kormányi támogatással a második honalapítónak méltán nevezhető nagy király tetemeit még meg lehet találni.

(Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai)

A DOMBORMŰ NAGY JÁNOS SZOBRÁSZMŰVÉSZ ALKOTÁSA, AMELY IV. BÉLÁT, FELESÉGÉT MÁRIA KIRÁLYNÉT, S FIÁT BÉLA HERCEGET ÁBRÁZOLJA

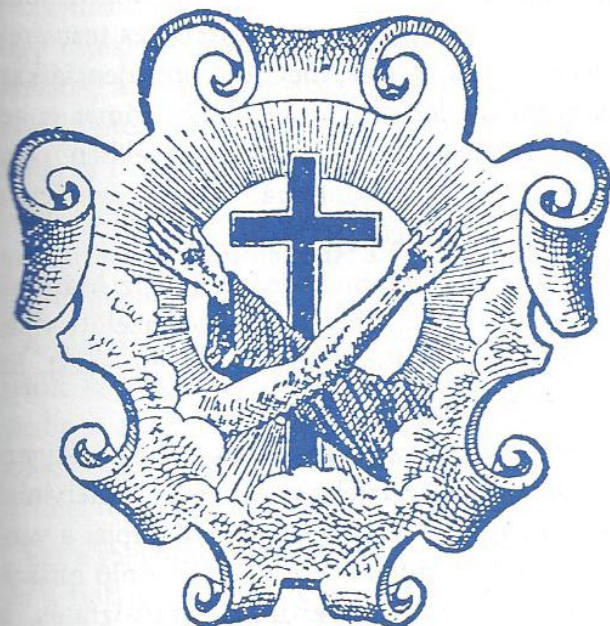

P. PASKAI LÁSZLÓ
(P. PACIFIK OFM)
BÍBOROS, PRÍMÁS,
ESZTERGOMI
ÉRSEK MEGÁLDJA
AZ EMLÉKHELYET

P. Bozsóky Gerő Ofm:

A Szűz Máriáról Nevezett Ferences Rendtartomány (Mariana Provincia) története

Biztos történelmi források szólnak arról, hogy a ferencesek magyarországi letelepedése még Assisi Szent Ferenc életében megtörtént. Az első név szerint ismert magyar ferencset Ábrahámnak hívták - *nomen est omen!* - és nevével már 1221-ben találkozunk a német földre küldött testvérek közt. Több, déli irányból indított letelepedési kísérlet kudarca után az első magyar földre jutó testvérek nyugat felől, a Duna vonalát követve és valószínűleg Bécsből kiindulva jutottak el Esztergomig, ahol első szerény hajlékukat felépítették. 1233 után már a német-osztrák provinciától független rendtartományt alkottak. A ferences krónikák szerint az első tartományfőnök Boldogemlékű János testvér volt (+1247), akit Nagyolasziban (Frankavilla,

a Szerémségben) temettek el, és sírjánál több csoda történt. A rendtartomány hivatalos neve: Ferencesek Magyarországi Rendtartománya.

IV. Béla király és az udvarához tartozó főurak támogatásával házaik száma gyorsan növekedett. A tatárjárás alkalmával a ferencesek magyarországi főnöke és a dominikánusok főnöke közös levelet intézett a nyugat-európai testvérekhez a tatárok pusztításairól. Ez a levél teljes egészében ránk maradt és ma is fontos történelmi dokumentum.

A tatárok elvonulása után a ferences élet új erőre kapott, mihamar igazi virágzásnak indult, és 1282-ben a rendtartományban 8 őrségben (*custodia*) már 40 rendház nevét ismeri a rendi krónika. 1313-ban pedig ugyancsak 8 őrségben 43 kolostorról tudunk. Árpád-házi királyaink, majd Róbert Károly, Nagy Lajos és a Hunyadi-család baráti támogatását élvezték. A rendtartomány tagjait nemcsak missziós munkára, de diplomáciai szolgálatra is gyakran felkérték.

A XV. században a szerteterjedő reneszánsz szellem nem kedvezett a szerzetesi életnek, fegyelemnek, s mint a magyar egyház egészében, a ferences szerzetesi életben is bizonyos lanyhulás jelei mutatkoztak. De az általános rendi életben is hasonló jelenségnek vagyunk tanúi, és a Rend egészéhez hasonlóan a magyar ferences életben is sokan sürgették az eredeti fegyelem visszaállítását. Külföldön: Spanyolországban, Franciaországban, Itáliában egymás után indultak meg a különböző reformmozgalmak. Az olasz földről kiinduló obszerváns irányzat másutt is követőkre talált. A magyarországi rendtartományban 1454-ben Igali Fábíán, majd 1508-ban Segösi Lukács tartományfőnökök vezetésével az egymást követő káptalanok

szigorú intézkedéseket léptettek életbe a fegyelem és a szegénység jegyében kívánt megújulás érdekében.

1517-ben, amikor X. Leó pápa a több ágra szakadt rendben a megújulás igényével lépett fel, Segösi Nagy Antal tartományfőnök (1508-1523) már mint a reformot elfogadó és az obszerváns családhoz tartozó magyar ferencesek képviselője szerepelt az összehívott római általános káptalanon. A biztos reménnyel induló mozgalmat azonban döntően állította le a török birodalom terjeszkedési politikája, aminek következtében az ország több mint egyharmad része muzulmán megszállás alá került.

Időközben azonban délről az olasz befolyás alatt álló és az obszerváns irányzathoz tartozó bosnyák Bosna Argentinae Provinciából (alapítási éve: 1339/40-re tehető) a ferences testvérek lassan Magyarország belseje felé haladva, egymás után alapították meg apró rezidenciáikat. Amikor e tartomány magyar testvérei elégséges számban lettek, elérték, hogy római engedéllyel 1447-ben önálló, magyar vikariátust állítsanak fel. A mohácsi csata előtti években, pontosabban 1523-ban került sor a burgosi általános rendi nagykáptalanra, és ezt követően a gyakorlatban már két önálló magyar rendtartományról beszélhetünk.

A reformhoz csatlakozott rendtartomány, amely ekkor veszi fel hivatalosan a Szűz Máriáról Nevezett Magyar Rendtartomány nevet és az obszerváns famíliából származó, azelőtt vikariátus - az Isteni Megváltóról Nevezett (Salvatorianus) Magyar Rendtartomány elnevezést. Ez időtől beszélhetünk tehát két különálló magyar ferences rendtartományról.

Amikor a törökök megszállták Budát, és berendezték a megszállt területen a saját közigazgatásukat, a katolikus egyház felső hierarchiája más vidékre menekült. A helybeli plébániai papság vagy elveszett híveivel együtt, vagy kihalt. A megszállt területek egyedüli papjai a vándor ferencesek lettek, akiket mihamar követtek a jezsuiták, és a ferencesekéhez hasonló missziós központokból járták a hódoltság falvait, pusztáit, városait titokban, a letartóztatás, a bebörtönzés vagy a rabszolgapiacok állandó veszélyei között. De - tudjuk - gyarló az ember. Mintha a muzulmán világ által ránk zúdított nyomorúság még nem lett volna elég, a magyarok közt súlyos harcok törtek ki a protestantizmus előretörése következtében kirobbant vallásháború miatt. Középen a török, észak-keleten és Erdélyben pedig a katonai vagy politikai hatalomra jutott protestáns vezetők üldözték a testvéreket, pusztították házaikat. A krónikák tele vannak a testvérek üldöztetésének szomorú híreivel. A helyzet szinte végzetes romlására csak két adat: a mariánus provinciában mindössze 4 ház maradt a magyarországi részen; Pozsony, Sopron, Ormosd (Fridau) és Varasd. Ezekben már csak 30 testvér élt ... A salvatorianus provinciának szintén csak négy háza állt még: Gyöngyös, Szeged, Szakolya és Csíksomlyó mintegy 30-32 testvérrel.

E szomorú adatokat az 1606. évi toledói rendi nagykáptalan jegyzőkönyveiből tudjuk. Igaz, keserves körülmények között, de mégis élt még mind a két rendtartomány. Erdély sajátos politikai helyzete tette szükségessé, hogy az erdélyi testvérek önálló szervezetet állítsanak fel.

Így született meg 1640-ben önálló őrsgük (custodia), amely 1729-ben önálló rendtartományi rangot kapott és védőszentjéül Szent István királyt választotta.

A török megszállás vége felé a mariánus rendtartomány dunántúli és észak-magyarországi házai pusztulásával számban igen legyengült, míg a szlavóniai és nyugati (horvátországi) részeket megvédték a török pusztítástól a birodalmi csapatok. Mivel ezek nagy többségükben szlovén és horvát nyelvterületen voltak, önállósági törekvéseik megerősödtek, és Taurity Pál vezetésével Rómától a mariánusoktól való függetlenségüket kérték. Ezirányú törekvéseiket a

bécsi császári udvar kezdettől fogva támogatta. 1655-ben zágrábi székhellyel önálló őrséget szerveztek tehát. A bécsi udvar közbenjárására és a mariánus provincia ellenezése dacára VII. Sándor pápa 1656. január 10-én jóváhagyta az őrség felállítását, majd 1661-ben elnyerte önálló rendtartományi jellegét. Védőszentje a zágrábi püspökséget alapító Szent László király lett. Házai ekkor még csak szlovén és horvát nyelvterületen voltak.

A felszabadító háború befejeztével és a magyar egyházi hierarchia felállítása, illetve újrarendezése után szükségesnek látszott a ferences élet kereteinek újraszabályozása is. Mindenekelőtt a zilált viszonyok megszűntével, a reguláris életet kellett helyreállítani. Még a harcok idején Magyarországra látogatott a rendi generális, Fernando Péter, aki az érsekújvári Te Deum után úgy intézkedett, hogy a töröktől visszavett területeken az alsó-magyarországi házakat a mariánusok, a felső-magyarországiakat a salvatoriánusok kapják. Szavait eligazításnak szánta, nem volt pontos. Ezért sem a mariánusokat, sem a salvatoriánusokat nem nyugtatta meg. Az erdélyiek és ladiszlaiták meg azt nehezményezték, hogy őket mégcsak meg sem említették.

Az általános elégedetlenség megnyugtatóására Róma ekkor magyar földre küldte generális vizitátori hatalommal Lazzari Antal központi tanácsost, aki mindegyik fél meghallgatása után úgy rendelkezett 1689-ben, hogy a ladiszlaiták letelepedhetnek a Dráva mentén és attól délre.

A mariánus és salvatoriánus provinciák közt a határt egy Szokolca - Nyitra - Vác által megjelölt szimbolikus vonal jelentette. Ettől délre és nyugatra a mariánusok, északra és keletre pedig a salvatoriánusok telepedhettek új vagy régi kolostoraikba. Ez a döntés is sok vitára adott okot, de mégis 50 évre szabta meg a rendtartományok közös határát. Ebben a térben kellett újra életre kelteni a ferences életet.

Ezt a megújulást szolgálta az 1665-ös és az 1720-as mariánus tartományi gyűlés, ahol a régiek és a fiatalok közt is igyekeztek megtalálni a közös élethez elengedhetetlen konszenzust és a tervek harmonizálását.

Rövidesen mégis új határrendezés történt, éppen a közös béke érdekében, amikor a bánvavidéki, hajdan bosnyák alapítású, de már magyar rendházak kérték és kapták meg tartományalapítási tervükhöz a római jóváhagyást. Így született meg 1757. június 15-én XI. Benedek pápa jóváhagyásával és áldásával a Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Rendtartomány. A minden oldalról komoly elszántsággal és nem titkolt lelkesedéssel megkezdett új szerzetesi közösségi életet mihamar keserves korlátok közé szorította II. József uralkodása, aki az akkor diadalmaskodó felvilágosodás szellemében igyekezett letörni a szerzetesi életet. Mindent, még a gondolkodást és a tanítást is állami ellenőrzés alá törekedett nyomorítani. A császári udvar hivatalnokai szabták meg a tanítási elveket, ők ellenőrizték az oktatói és nevelői kar kinevezését, sőt még a liturgiába is beleszóltak. A legkárosabb befolyást erre a korra mégis az Isten nélküli felvilágosult filozófia jelentette, amitől majd a császár halála után két generáció alatt tud csak szabadulni a magyar társadalom és az egyház.

Alig rázta le magáról a jozefinizmus béklyóit a szellemi-kulturális-vallásos élet, és kezdett szabadon lélegzeni, amikor XIX. század is meghozta a maga sajátos problémáit. De mint már azelőtt is megtörtént, a külső világ káros befolyásaira már belülről, saját erejében és energiájában bízva reagált az egyházi, főképpen a szerzetesi világ. Ezt mutatja Szent Ferenc rendjének belső története is. A megújulás ezúttal „nyelvek” szerint jelentkezik és ebben a mind erősebb folyamatban, ahol a riformati, osservanti, valamint a sarutlanok (discalceati vagy déchaux), az alkantariaiak (alcantarini) és a recolletti (recollets) néven külön-külön utakon indulnak ugyan, de egy cél felé törekednek: a belső megújulásra.

Ez a sok fajta „kis család” már-már a rend egységét fenyegette, amiért is XIII. Leó pápa sürgetésére összehívták az új, általános nagykáptalant 1896-ban. Az elvi hozzájárulás megszerzése után maga a pápa igyekezett véget vetni a későbbi vitáknak, amikor 1897. október 4-én közölte a „*Felicitate quadam*” kezdetű enciklikáját és elrendelte a különböző ágak tömörülését a reform jegyében. Magyar földön ezeknek a külföldi famíliáknak igazi gyökerük nem volt, mégsem ment a reform végrehajtása zökkenő nélkül. A rend központi vezetősége által nagyvonalában és részletesen megtárgyalt, a pápa által elrendelt reform ismertetésére Magyarországra érkezett Fleming általános tanácsos.

Mivel a római reformot a szalvatoriánus provincia nem fogadta el, ezt a rendtartományt a római központ feloszlatta. A többi provincia élére Fleming definator generalis „*generalis comisarius*”-okat nevezett ki: a mariánusok részére Ozorai Izidort, a kapisztránusok részére Lutz Mártont, a ladiszlaiták részére Vosnyák Vendelt és Erdélybe László Polikárpot. Majd Tamás Alajos személyében új általános és ezúttal magyar vizitátort nevezett ki az országos helyzet felmérésére. Személyes fellépésének, nyitottságának és diszponibilitásának köszönhető, hogy ez a vizit igazi testvéri hangulatban zajlott le, bár itt-ott a feszültség jelei is megmutatkoztak.

Az előző öt provinciából (mariánus, kapisztránus, ladiszlaita, szalvatoriánus és stefanita) három provincia maradt meg: a mariánus, a kapisztránus és a stefanita.

A hajdan mariánus vagy kapisztránus provinciákhoz tartozó Dráván túli és a ladiszlaiták déli házaiból megalkotta az új horvát nyelvű rendtartományt Szent Cirill és Metód védnöksége alatt. A megszüntetett szalvatoriánus provincia házait megosztotta a mariánus és kapisztránus rendtartomány között. Az új erdélyi stefanita provinciában nem történt jelentős változás. Az új keretben működő mariánus provincia első kinevezett, majd választott tartományfőnöke mellett már ebben az időben kitűnnek a rendtartomány későbbi vezetői: Bendes Valerián, Buttykai Antal, Hársligethy-Vinkovits Viktor és Scheirich Bonaventura.

Az első világháború elvesztése és az ezt követő gyászos trianoni béke megcsönkította az ország területét. Az új politikai határok megkövetelték a rendtartományok határainak újrendezését. A stefanita provincia új feltételek mellett és nehéz körülmények között ugyan, de tovább folytatta életét. A mariánus provincia Duna feletti és a kapisztránus provincia északmagyarországi házait az új szlovák provincia örökölte, amely így kezdettől fogva 14 házzal indulhatott. A déli határokon túlra szorult két kapisztrán rendház a horvát Szent Cirill és Metód provinciához csatoltatott, három pedig az erdélyihez.

A mariánus provinciát a történelmi változások újra súlyosan érintették. Elveszítette felvidéki magyar és szlovák rendtagjait, mind a három nevelőközpontját: noviciátusát, szeráfi kollégiumát és teológiáját. Nem kisebb veszteségnek számít a rendtartomány pozsonyi központi levéltárának elvesztése. Ennek ellenére a talpraállás biztos úton haladt. 1931-ben megnyitotta Esztergomban a Szent Antal Kollégiumot és Gimnáziumot, amely kifejlődve az ország katolikus gimnáziumai között az élvonalba került.

Új teológiát épített Szombathelyen és noviciátusát is sikerült megfelelően berendezni Bucsuszentlászlón. A hivatások sem maradtak el: a II. világháború után a tartományi névtár szerint 1948-ban a rendtartománynak 272 tagja volt, ebből 137 volt pap, 34 klerikus, 101 dolgozó testvér. A rendtagok 17 rendházban éltek az evangéliumi életet Szent Ferenc regulája szerint. Budapest, Székesfehérvár, Szombathely, Pápa, Veszprém, Sümeg, Bucsuszentlászló, Nagykanizsa, Esztergom, Andocs, Felsőseged, Nagyatád, Zalaegerszeg, Kapuvár, Káptalanfüred, Kiskanizsa, Pestszentlőrinc.

Minden ok megvolt a bizalomra, amikor 1950. szeptember 7-én az Elnöki Tanács rendelete megvonta a magyarországi szerzetesektől a működési engedélyt. A későbbi megegyezés szerint az új politikai hatalom a rend tagjaira bízta két engedélyezett katolikus gimnázium vezetését. Egyiket Esztergomban - ami már megvolt - és a másikat Szentendrén, amit szinte a semmiből kellett létrehozni. Az első tanári és nevelői karban mindkét tartomány tagjait megtaláljuk.

Az egyházi-vallási ügyekben felelős kormányzati szerv, az Állami Egyházügyi Hivatal hivatkozva az Elnöki Tanács 1950. szeptember 7-i döntésére sem a Mariana, sem a Kapisztrana Rendtartományt nem nevezte többé nevén még leirataiban sem. A ferencesekre bízott két katolikus gimnázium nevelői karának biztosítására „új rendi egységet” állított fel: Szent Ferenc Rendjének Magyarországi Rendtartománya elnevezéssel. Így idézi e kor két hivatalos magyar egyházi kiadványa is, az 1982-ben publikált Esztergomi Schematizmus és 1984-ben Lékai László esztergomi bíboros érsek előszavával megjelent Magyar Katolikus Almanach, megadván hivatalos latin nevét is: Provincia Fratrum Minorum in Hungaria.

Az engedélyezett rendházak névsorában csak azok nevei szerepelhettek, akiknek az ÁEH működési engedélyt adott. Az utánpótlás biztosítására előbb évenként csak két novíciust engedélyezett, később a bencés és a piarista rendtagokhoz hasonlóan a hivatásukra készülő klerikusok számát globálisan állapította meg.

A működési engedélyt az ÁEH bármikor visszavonhatta, s akkor a tartományfőnök köteles volt a „büntetett” rendtárstól megválni. A működési engedéllyel rendelkező rendtagok is csak az ÁEH engedélyével választhatták meg a tartományfőnököt.

Róma természetesen a két rendtartomány eltörlését és szigorú állami felügyelet alá való helyezését nem fogadta el, ezért a hivatalos rendi statisztikákban (Acta Ordinis) és a Vatikáni Szerzetesi Kongregáció kimutatásaiban a két rendtartomány neve továbbra is szigorú következetességgel szerepel 39 éven át.

A kommunizmus bukása után az 1950-es tiltó rendeletet 1989. augusztus 30-án az akkori Németh-kormány visszavonta. A mariánus rendtartomány újra megkezdte működését. Az újjáépítés megkezdődött, bár világos, hogy 40 esztendő pusztítását rövid idő alatt helyrehozni nem lehet. De tudjuk a Bibliából: „A megnyesett fa mindig kizöldül.”

Az esztergomi ferences rendház és gimnázium története évszámokban

- 1228 II. Endre király Assisi Szent Ferenc követőit, a ferenceseket letelepítette Esztergomba. Ez volt a rend első kolostora az országban.
- 1248 A tatárjárás után IV. Béla a Segítő Szűz tiszteletére újjáépíttette az elpusztult templomokat és rendházukat. Feleségével, Laszkarisz Máriával és kisebb fiával együtt temetkezési helyül választotta. A Vízivárosban Szent László tiszteletére második kolostorukat is felépítették.
- 1544 A török mindkét rendházat elpusztította.
- 1686 A város felszabadítása után az első lelkipásztorok ferencesek voltak. Széchenyi Pál prímás-érsek segítségével a régi romokon építették újjá mindkét kolostort.
- 1716 Befejezték a Szent Anna tiszteletére emelt templom és rendház építését. A mai hatalmas épülettömb több részletben épült tovább.
- 1775 Ferencesek vették át az eltörölt jezsuita rend gimnáziumát.
- 1779 A mai prímási palota helyén álló jezsuiták kollégiumából átköltöztek a Mária Terézia királynő bőkezűségéből emelt új iskolaépületbe.
- 1809 A gimnázium vezetését királyi rendeletre a bencés rend vette át.
- 1880 A portát alkotó két irányban második emelet épült fel a bosnyák papnövendékek számára.
- 1928 A rendház falai között középiskolás internátust létesítettek.
- 1931 Az internátus nyilvános jogú internátussal bővült.
- 1939 Az első érettségi vizsgák éve.
- 1940 Az udvarra néző szárnyon négy emeletessé bővült az épület. Alapjaitól új a négyemeletes internátusi rész és a vele szemben álló tornaterem is.
- 1948 A gimnáziumot és az internátust államosították.
- 1950 Az egyház és az állam megegyezése értelmében újjáéledt az Esztergomi Ferences Gimnázium és Szent Antal Kollégium.
- 1959 Intézetünk felvette a Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Diákotthon nevet.
- 1986 Megkezdődött a tanítás a tornaterem feletti a külföldi testvérek segítségével kialakított részben.
- 1989 A tetőtérben elkészült a noviciátus új épületrésze is, amelynek kápolnáját fr. John Vaughn minister generalis látogatása alkalmából megáldotta.
- 1997 A Főapát közre néző tetőtér beépítésére került sor a kollégium számára.
- 1998 A templom melletti teraszon megépült a legkisebbeknek otthont adó épületrész. A szerkezetváltás jegyében gimnáziumunk hat évfolyamossá bővült.
- 1999 Befejeződött a diákebédlő fölött lévő internátusi rész teljes belső átalakítása és korszerűsítése.

Hegedüs András:

Kezdés és újakezdés

(Adalékok a Szűz Máriáról Nevezett Szent Ferenc-rend esztergomi Szent Antal Reálgimnáziuma a Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium alapításának és újraindításának történetéhez 1950-2001)

PÁDUAI SZENT ANTAL

Gimnáziumunk történetét P. dr. Huszár Jeromos 1984-ben már megírta. E rövid tanulmány nem lehet versenyre Jeromos atya jól ismert, a szemtanú hitelességével megírt és a szívekben lángot gyújtó soraival, pusztán mindeddig nem használt levéltári források segítségével szeretné az eseményeket alátámasztani, háttérüket megvilágítani.

A trianoni diktátum a mariána provincia életében is súlyos kárt okozott, hiszen stúdiumházait: Pozsonyt, Galgócot, Malackát és Szokolcát elvesztette, s így a növendékek képzésében betöltetlen űr keletkezett. Ennek pótlására új iskolát kívántak létrehozni, mégpedig középiskolai jelleggel, hiszen a rendi ifjúság egyetemi képzéséhez az érettségi elengedhetetlenné vált.

Már a megfelelő település kiválasztása sem volt azonban könnyű. Szóba jött többek között Zalaegerszeg, Szentendre, Mohács, Kaposvár neve is, ám az intézet alapításához szükséges feltételek leginkább Esztergomban voltak adottak, ahol a ferences iskolának már hagyományai voltak. A döntést részletesen és világosan kifejtette P. Vinkovics Viktor, a mariána provincia tartományfőnöke a hercegprímáshoz írott levelében:

„Miért akarunk gimnáziumot ?

a. Mert megértettük a kor sürgető szavát, mely kívánja a matúrát. Azért már jó ideje mindenkit leérettségiztetünk.

b. Külföldi testvéreinkkel együtt idejében megéreztük, hogy csak rendi középiskolánkban biztosíthatjuk rendi ifjúságunk ferences fejlődését. (Ferences gimnázium felállításában a külföld majdnem minden országa máris megelőzött bennünket.)

Miért kérjük Esztergomot ?

1 A feloszlatott jezsuita rend gimnáziumát 1775-ben a ferencesek vették át Esztergomban. Az oktatást egészen 1808-ig folytatták, amikor az iskola vezetését visszaállított bencés rendre bízta. P. Huszár: 9-10.

a. Mert itt van a tartomány legnagyobb zárdája, nagy internátusa, rendi kollégiuma. Itt tehát a tervezett iskola a legkönnyebben megvalósítható.

b. Mert Esztergom a legközelebb van székhelyünkhöz, tehát a felügyelet a legkönnyebb.

c. Mert Esztergom az ország Főpásztorának a helye, és ez a körülmény patereinket örökké sürgetni fogja a tökéletes ferences fegyelemre.

d. Mert Esztergom egészséges hely, ami nagyszámú rendi ifjúságunk részére nagyon fontos.”²

A hercegprímás, a világhírű bencés jogtudós, Serédi Jusztinián bíboros azonban osztotta rendtársainak véleményét, akik elleneztek a ferencesek esztergomi iskoláját. Bár P. Vinkovics Viktor tartományfőnök 1931. január 22-én írott levele szerint Kelemen Krizosztóm pannonhalmi főapáti koadjutor „tervünket osztatlan testvéri szeretettel üdvözölte, és személyes intervencióját is - amennyiben a szükség úgy kívánná - készséggel ígérte”³, Serédi korántsem volt ennyire derülátó. Érdekes összehasonlítani a válasz gépelt fogalmazványát, amelyet talán Meszlényi Zoltán titkár⁴ készített, a bíboros valós véleményével. A gépelt szöveg így szól: „Miután értesültem, hogy a Szent Benedek-rend főelöljárósága örömmel üdvözölte a Szent Ferenc-rend ama tervét, hogy a Trianonnal elveszített középfokú központi növendékháza pótlására az esztergomi virágzó intézetét óhajtja kifejleszteni nyilvános középiskolai jelleggel, a magam részéről a tervet én is melegen üdvözlöm.” A fogalmazvány alá január 23-án Serédi saját kezűleg a következőket írta: „Azt mondtam az esztergomi guardián úrnak, hogy majd akkor adok nyilatkozatot, ha a koadjutor úr írott nyilatkozatát bemutatják. De akkor is legfeljebb csak 'nem teszek kifogást' az intézet megnyitása ellen; azonban 'melegen nem üdvözöl-ném'. Nyilatkozatomban az is benne lesz, hogy az intézetben csak a ferencendi növendékek és az esztergomi internátusok növendékei fognak tanulni. A városból s máshonnan bejáró növendékek nem lesznek. Serédi”⁵

Ezek után érkezett be Kelemen Krizosztóm főapáti koadjutor február 10-én kelt levele, amelyben kifejti: „a magam részéről őszinte jóbarátja vagyok a ferenceseknek, de kötelességem rendünknek álláspontját képviselni s előre felhívni a figyelmet, hogy két azonos célú szerzetes intézmény egymásnak közvetlen tőszomszédságában szükségképpen súrlódásokhoz vezet.” Serédi válaszában egyetértett Kelemen Krizosztómmal: „A Szent-Ferenc-rend által tervbe vett és Esztergomban megnyitandó fiú középiskola gondolatával szemben, mint főpásztornak kezdettől fogva aggályaim voltak, mert egyszer nem vagyok meggyőződve szükségességéről, másrészt nem tartom szerencsésnek, hogy két rendi intézet működjék azonos céllal egymás tőszomszédságában. Állásfoglalásomban megerősített Főtisztelendőséged folyó hó 10-én 111. sz. alatt kelt nagybecsű levele.”⁶

A bencések magas pártfogójának tekintélyével a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Klebelsberg Kunó is tisztában volt, ezért a számos politikai támadás közepette nem kívánt újabb gondot a vállára venni, és maga is ellenezte a ferencesek kezdeményezését. A kultuszminiszter nem látta szükségesnek Esztergomban egy ferences gimnázium létrehozását. A

2 PLE, Serédi Cat. 22., 1011/1931.

3 Uo.

4 1932-től irodaigazgató, 1937-től segédpüspök, kassa-rozsnyói adminisztrátor. A Főegyházmegye vértanúja, máig tisztázatlan körülmények között halt meg 1954-ben Rákosi börtönében,

5 PLE, Serédi Cat. 22., 1011/1931.

6 Uo.

GR. KLEBELSBERG KÚNÓ

szomszédos bencés gimnáziumra, a bencés prímásra, a főapátra és a tanárookra hivatkozott, akik a kis városban megélhetésüket féltették. Sőt, kijelentette azt is, hogy „nem tudom a ferencest katedrán elképzelni”. Ami merő tévedés, hiszen azt a ferencest nem tudta Klebersberg elképzelni, „akinek ősei - amint Jeromos atya írja - a párizsi, bolognai, páduai, krakkói és bécsi egyetemen tanítottak.”⁸

Tévedés volt azonban az is, hogy nincs szükség több középiskolára, hiszen P. Vinkovits Vitor 1931. február 4-i Klebersberghez írott kérelmében hivatkozott a bencés gimnázium túlzásfolttságára, ezáltal bizonyítva egy esztergomi reálgimnázium létjogosultságát. Sőt, ígéretet tett arra az esetre, hogy ha a bencések továbbra is aggodalmukat fejeznék ki a létszám csökkenése miatt, akkor a felvehető tanulók számát 300 főben (100 rendi és 200 internátusi növendék) maximálják. Egyben kijelentette, hogy nem igénylik az állami támogatást, s az építkezéshez hiányzó összeget „1., a Rendtartomány 16 zárdájának önfeláldozó munkája, 2., az amerikai magyar ferencesek támogatása, 3., 200

növendéket számláló internátusunk” biztosítani fogja.⁹

A tanulószám csökkenésétől való félelem indokolatlanságát emeli ki az esztergomi közalkalmazottak, vasutasok és katonatisztek keményhangú levele is¹⁰, amelyben sürgették a kultuszminiszternél a ferences reálgimnázium megnyitásának engedélyezését. Közölték, hogy a „bencés-gimnázium elnéptelenedésétől való rettegés azonban már egészen humoros. Ugyanis ebben az intézetben olyan túlzásfolttság van, amit egy falusi népiskolánál sem nézne el a magas kultuszkormány. Itt azonban már évek óta elnézi, tűri és megengedi, hogy az első osztályban 140-160-ból álló létszám legyen. A 160 gyermeket két részre osztva tanítják. Fele jár délelőtt, fele délután. De így is annyi gyermek van összezsúfolva, hogy az már valóságos kultúrbotrány¹¹, mert ennyi gyermeket félévenként alig tudnak 1-2-szer feleltetni. ... Tehát a Szt. Ferenc-rendi gimnázium felállításával 50 gyermeket elvonna a bencésektől, úgy ezzel ők se vesztenének, sőt intézetüknek is csak javára szolgálna.”¹²

A minisztérium oktatási osztálya (V. ügyosztály) véleményezés céljából P. Vinkovits Viktor folyamodványát február 16-án a Budapestvidéki Tankerületi Királyi Főigazgatóságnak megküldte. A tankerületi főigazgató február 24-én kelt válaszában elismerte a bencés gimnázium túlterheltségét, és azt adatokkal támasztotta alá. A ferences reálgimnázium felállításának gondolatát ezért - mint a létszámcsökkentés eszközét - ideálisnak tartotta, annál is

7 Amikor 1927-ben Csernoch János hercegprímás meghalt, a magyar kormány Klebersberget küldte Rómába, hogy Glattfelder Gyula csanádi püspök prímási kinevezését elérje. Ám a kultuszminiszter minden próbálkozása csődöt mondott Gasparri bíboros-államtitkárral szemben, aki Serédit, az itthon akkor még szinte ismeretlen bencés szerzetest jól ismerte, és Serédi bíborosi és esztergomi érseki kinevezését XI. Pius pápával elfogadtatta.

8 P. Huszár:l.

9 MOL, K. 592, 550/1931., 9. f.

10 A levél ugyan már későn, május 8-án kelt, de jól tükrözi a városi közvéleményt.

11 Aláhúzva az eredeti szövegben is.

12 MOL, K. 592, 550/1931., 4. f.

13 MOL, K. 592, 550/1931., 7. f.

inkább, mert a megvalósításhoz nem igényelt állami támogatást.¹³ A minisztérium ezután kedvezően fogadta a folyamodványt, és az engedély megadását melegen ajánlotta. Egyben elkészítette a miniszter levelének fogalmazványát, amely olyan feltételekkel engedélyezi az iskola megindítását, hogy az 1931/32-es tanévben csak első osztály indul, s a következő évfolyamok évente indulnak, továbbá igazgató és tanár csak okleveles középiskolai pedagógus lehet, az osztályok létszáma I - IV. évfolyamon 60, az V - VIII. évfolyamon 50 fő lehet, valamint az intézet nyilvánossági jogáért minden évben folyamodni kell a tankerületi főigazgatóhoz. Végül a fenntartáshoz és működéshez szükséges összes költséget a ferences rendre hárította kijelentve, hogy állami támogatásra nem tarthat igényt.¹⁴

A március 2-án kelt fogalmazványt azonban nem küldték el, sőt az ügyet egyszerűen elfekteték, amint az a minisztériumi feljegyzésen olvasható: „A miniszter úr Ó Excellentiája a bencés rend esztergomi gimnáziumára való tekintettel nem tartja kívánatosnak a Ferenc-rendtől tervezett esztergomi reálgimnázium felállítását. Ezért az ügydarab annak idején ad acta tétetett.”¹⁵ Ezért március 12-én P. Vinkovits Viktor elkeseredett hangú levélben ismételtén kérte az iskola működésének engedélyezését.¹⁶

Klebelsbergre azonban nem csupán a város, a rend, hanem saját felesége is nyomást gyakorolt, s erről az esztergomi rendház historia domusa szerint maga a miniszter is panaszkodott Serédinek, amikor látogatást tett a hercegprímásnál.¹⁷ Klebelsberg Kunóné (szül. Botka Sarolta) ugyanis a ferences harmadrend tagja volt, s a pesti ferencesekhez járt templomba.¹⁸

Esztergom város képviselőtestületének áprilisi¹⁹ levele²⁰ azonban előrelépést jelentett, mely azt javasolta, hogy az iskolának csak rendi és internátusi növendékei legyenek.²¹ Ez az előzőekhez képest új terv elfogadható volt Serédi hercegprímás számára is, hiszen esztergomi diákot nem vont el a bencésektől. Így a minisztérium V. ügyosztálya annak elfogadását javasolta, és május 9-i dátummal megfogalmazták az engedélyt, amely a március 2-án kelt fogalmazvány szövegével közel azonos volt, kivéve, hogy első pontban rögzítette az iskola internátusi jellegét.

Ezzel pedig egy érdekes kérdéshez jutottunk el: kinek az ötlete volt ez az áthidaló, az iskola alapításának teret adó megoldás? Jeromos atyától tudjuk, hogy Klebelsbergé. A levelek dátumait nézve azonban felmerül a kérdés, miért

KLEBELSBERG KÚNÓNÉ
(SZ. BOTKA SAROLTA)

¹⁴ MOL, K. 592, 550/1931., 12. f.

¹⁵ MOL, K. 592, 550/1931., 14. f. előtt

¹⁶ MOL, K. 592, 550/1931., 24. f.

¹⁷ Az esztergomi ferences gimnázium jubileumi évkönyve 1993. (Szerk.: Reisz P. Pál OFM) Esztergom, 1993., 34.

¹⁸ Varga Imre P. Kapisztrán: Ferences iskolák Esztergomban. In: Híres iskolák, neves pedagógusok. Nemzetközi iskolatörténeti konferencia előadásainak anyaga. (Szerk.: Somorjai József) Tata, 1994., 173.

¹⁹ Napi dátum nélkül, de bizonyosan április 23. után.

²⁰ 3855/1931 pm. szám

²¹ MOL, K. 592, 550/1931., 17. f., valamint csatolva 18 f. szám alatt a városi képviselőtestület 74/1931.kgy. sz. határozata

fekszik két hónapot az ügy (a minisztériumi feljegyzés szerint is ad acta tették), s miért történik hirtelen változás a város levelének beérkezése után? A feltett kérdésre, iratanyag hiányában, több válasz is lehetséges. Az első, hogy a kultuszminiszternek a ránehezedő többirányú nyomás alatt jól jött a város javaslata, és ezt már jóvá tudta hagyni. Ezt erősíti, hogy április 26-án Klebelsberg Esztergomban felkereste Serédit, és a gimnáziumról tárgyalt vele.²² Vagyis a közgyűlési határozat új helyzetet teremtett, és a kultuszminiszter a hercegprímásnál a városi felvetés felől tájékozódott, Serédi pedig elfogadta, hogy az intézet bentlakásos legyen. Ezen érveléssel azonban szembe lehet szegezni azt, hogy a hírt az engedély megadásáról a ferencesek május elején kapták meg, hiszen Viktor atya május 11-én kelt levelében mond köszönetet²³ Klebelsbergnek a feleségétől kapott információért, amely szerint a miniszter terve elhárította az akadályokat. Azonban nem zárható ki, hogy Viktor atya nem ismerte a város levelét, és így a javaslatot a miniszterének tudta. Az a válasz is lehetséges, miszerint a miniszter „súgott” a városnak valamilyen úton, hogy ezt a javaslatot tegye, és ez esetben Viktor atya ismeretei teljesen helytállóak. Bármilyen is legyen a kérdésre a válasz, az bizonyos, hogy Klebelsbergnek, minden vonakodása ellenére elévülhetetlenek az érdemei az iskolaalapítás terén, ezért jó volna hetven év után Viktor atya ígéretét beváltanunk, miszerint „a Kegyelmes Családnak intézetünkben emléket állítunk, hogy az utókor Barátai is mindig hálára legyenek emlékeztetve.”²⁴

Ez a köszönet azonban csak a miniszter feleségétől kapott szóbeli információn alapult, hiszen az írásbeli engedély még ezután sem érkezett meg. Ezért P. Horváth Péter ferences kormánytanácsos 1931. június 11-én levélben²⁵ kérte Horthy Miklós kormányzó feleségének közbenjárását az írásbeli engedély mielőbbi kieszközléséért. A levelet a kabinetiroda azzal továbbította Klebelsberghez, hogy a „Főméltóságú Asszony az ügy iránt érdeklődni méltóztatik”²⁶, az aktára pedig július 2-án a minisztérium rávezette, hogy a kért engedélyt a ferencesek megkapták. Megindulhatott tehát a diákság toborzása, amelynek céljából kis reklámcédulákat nyomtattak, feltüntetve rajtuk az iskola céljait, fegyelmi rendjét. 1931. szeptemberében pedig megérkeztek az első diákok is.

Bár Esztergom a II. világháborúban a legtöbbet és a legsúlyosabb károkat elszenvedett magyar városok között volt, s a vihar gimnáziumunkat sem kímélte, az oktatás töretlenül folytatódott 1948-ig, amíg az összes egyházi iskolát nem államosították.

Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes ekkor, 1948-ban, 16 gimnáziumot kínált fel „kegyesen” a katolikus egyháznak, amit Mindszenty bíboros természetesen elfogadhatatlannak tartott. Miután a bíboros-hercegprímást bebörtönözték, s a szerzetesrendek feloszlásával, illetve a szerzetesek elhurcolásával a kommunista kormányzat tárgyalóasztalhoz kényszerítette a püspöki kart, Rákosi az állam és az egyház közötti tárgyalások negyedik fordulóján, 1950. július 20-án tett először javaslatot hat katolikus iskola visszaadására: „Hogy melyik legyen az a hat iskola, azt majd kitárgyalják, mert ha nem vigyázunk, akkor minden szám automatikusan megduplázódik. ... Mi nem akarunk beleszólni, önök határozzák meg, hogy

22 Az esztergomi rendház historia domusát idézi: Az esztergomi ferences gimnázium jubileumi évkönyve 1993. (Szerk.: Reisz P. Pál OFM) Esztergom, 1993., 34.

23 MOL, K. 592, 550/1931., 16. f.

24 uo.

25 MOL, K. 592, 550/1931., 25.f.

26 MOL, K. 592, 550/1931., 28.f.

ezeket az iskolákat milyen szerzetesrenddel - közöttük egy apácarenddel - akarják ellátni. ... Önök megcsinálhatják, hogy a visszakapott iskolákat egyetlen rend vagy két-három rend kezelje. Azért mondom, hogy maximum három, mert minden iskolára egy rendet meghagyni, ez nagyon átlátszó dolog.”²⁷ A kommunista demagógia önellentmondása e rövid idézetből is kitetszik, hiszen amikor Rákosi azt állítja, hogy nem akar beleszólni, mely szerzetesrendekre bízzák az oktatást, rögtön meghatározza, hogy ezek egyike női rend legyen.

A kormány azonban hamarosan teljesen nyilvánvalóvá tette, hogy nemcsak korlátok között mozgó szabadságot nem engedélyez, hanem minden feltételt maga diktál. Ugyanis, amikor a püspökök a kormány felszólítására 1950. augusztus 9-én javaslatot tettek a bencés, cisztercita, piarista rend és az angolkisasszonyok, valamint az iskolanővérek rendjének megtartására, a kormány az angolkisasszonyokat és a cisztercitákat elutasította, és a ferences rend fenntartását maga javasolta. Bár a püspöki kar a ferencesek meghagyását örömmel fogadta, ám ezt csak úgy tudta elképzelni, „hogy az az általa javasolt három férfirenden felül negyediknek hagyassék meg annál is inkább, mert a ferenceseknek az esztergomin kívül nem volt iskolájuk.”²⁸

Minek köszönhetőek a ferencesek a kommunista kormány pártfogását? Érdekes módon maga Rákosi indokolja ezt meg: „Itt van konkrétumként a ferencesek rendje. Kautsky szépen leírta, hogy Szent Ferenc szegény lázadó volt, akit az egyház megszelídített. Felhívták a figyelmemet, hogy míg 1900 körül több mint 20 iskolájuk volt a ferenceseknek, miután ezeknek szegényszaguk volt és népiesek voltak, az egyház és a kormányzat szisztematikusan kiirtotta ezeket és végül csak egy házuk maradt. Egy indok, hogyha őket a régi arisztokrácia ennyire nyomta, akkor mi egy kicsit támogassuk őket. ... Mi nem tapasztaltuk, hogy az egyik rend jobban támogatna bennünket, mint a másik. De egy dolog mégis van: arisztokratikus rendek, mint az Angolkisasszonyok és a Sacre Coeur, ahova szegényember be sem szagolhatott, ne tessék rossz néven venni, ha ezeket nem akarjuk folytatni. A ciszterek rendfőnöke, Endrédy 1945 nyarán azt kérte, azonnal adjuk vissza az erdeiket és 4000 hold szántót, mert ők mangalicatenyésztők és megegyeztek a jobbágyaikkal, hozott egy listát is erről. Később Mindszenty egyik rossz szelleme volt. Ő volt az utolsó időkig a legaktívabb békeellenes. 70 rend közül az ő rendjét, melyet egy ilyen ember vezet, nem tudom támogatni. Engedjék meg, hogy az államnak legyen itt vétőjoga, mi liberálisan mondtuk, hogy válogassák ki az iskolákat, de az államnak is legyen bizonyos joga. Én a cisztereket és az angolkisasszonyokat feltétlenül megvétőznám.”²⁹

Vagyis Assisi Szent Ferenc alázata és szegénysége mellett még a kommunisták sem tudtak közömbösen elmenni. A tárgyalások folytatásán, 1950. augusztus 24-én, a Rákosit helyettesítő Kádár János országgyűlési képviselő is a „vezér” véleményét visszhangozta: „Endrédy és még néhányan. olyan utakra vezették az utóbbi időben a cisztereket, hogy ha nekünk választanunk kell a ciszterek és a ferencesek között, akkor mi a ferenceseket választjuk.”

Érdekes azonban megfigyelni Rákosi félmondatát, amikor a ferencesek iskoláiról beszél: „felhívták a figyelmemet”. Kérdés tehát, hogy ki, vagy kik azok, akik Rákosit, ha nem is teljesen pontosan, minden esetre a ferencesek oktatói tevékenységéről jól informálták, mondhatni job-

27 Gergely 130-131.

28 Uo.219-220.

29 Az 1950. augusztus 19-én tartott tárgyalások jegyzőkönyve. Gergely 238-239.

30 Balogh István (1894 - 1976.): plébános, államtitkár. Pappá szentelték Temesváron (1918). Káplán Csákon, (1920) Újszentannán (1921-25) A budapesti és a szegedi egyetemen filozófiát tanult, és ebből doktorált 1929-ben. Hittanár (1925), káplán Szeged-